

Pierwsza niemiecka okupacja

Królestwo Polskie i kresy wschodnie
pod okupacją mocarstw centralnych
1914–1918

PIERWSZA NIEMIECKA OKUPACJA

KRÓLESTWO POLSKIE I KRESY WSCHODNIE
POD OKUPACJĄ MOCARSTW CENTRALNYCH
1914–1918

PIERWSZA NIEMIECKA OKUPACJA

KRÓLESTWO POLSKIE I KRESY WSCHODNIE
POD OKUPACJĄ MOCARSTW CENTRALNYCH
1914–1918

REDAKCJA NAUKOWA
GRZEGORZ KUCHARCZYK

INSTYTUT HISTORII PAN
WARSZAWA 2019

<http://rcin.org.pl>

Recenzja wydawnicza
prof. dr hab. Janusz Faryś

Redakcja i korekta
Roman Bąk

Indeks
Marianna i Roman Bąkowie

Opracowanie graficzne i projekt okładki
Dariusz Górski
Jacek Świerzyński

Na okładce: Warszawa, 22 IX 1915, gen. Hans von Beseler inauguruje nowy most swojego imienia, ustawiony na Wiśle wzdłuż wysadzonego przez cofające się wojska rosyjskie Mostu Kierbedzia; New York Public Library Digital Collections, Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, Prints and Photographs, <http://digitalcollections.nypl.org/items/510d47de-0187-a3d9-e040-e00a18064a99>

© Copyright by Instytut Historii
im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

ISBN 978-83-65880-58-1

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2016–2019

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Wydanie I, Warszawa 2019

Instytut Historii PAN
Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa
tel. 22 8310261 w. 44
www.ihpan.edu.pl
<http://ksiegarnia-ihpan.edu.pl>
wydawnictwo@ihpan.edu.pl

Druk i oprawa
Fabryka Druku

Spis treści

Wstęp (<i>Grzegorz Kucharczyk</i>)	9
<i>Grzegorz Kucharczyk</i> , Niemieckie „porządki na Wschodzie” (wizje i próby ich realizacji). Pierwsza i druga niemiecka okupacja na ziemiach Rzeczypospolitej w XX wieku w perspektywie porównawczej	15
Prusy i (coraz bardziej) Niemcy patrzą na Wschód. Polskie, słowiańskie czy rosyjskie „zagrożenie”?	16
„Niewdzięczni Polacy” i dowódcy o „umysłowości kadeta”. Kwestia polska w oczach kierownictwa niemieckiej polityki okupacyjnej w okresie Wielkiej Wojny	33
Zwycięstwo „idei 1919 roku” w Niemczech i jego konsekwencje. Antypolonizm elit politycznych Republiki Weimarskiej i niemieckiego narodowego socjalizmu	56
Imperium nowego typu: czysta rasowo „przestrzeń życiowa” Niemiec na Wschodzie	70
Dwie strategie „porządkowania Wschodu” przez Niemcy w XX wieku: „Mitteleuropa” i „Generalplan-Ost”	85
Polityczne i strukturalne uwarunkowania dwóch niemieckich okupacji. Kłopotliwy sojusznik i dualizm prusko-niemiecki	114
<i>Damian Szymczak</i> , Sojusznicy i rywale, polityka i okupacja. Austro-Węgry i Rzesza Niemiecka w Królestwie Polskim w okresie I wojny światowej 135	
Wstęp.	135
Od wybuchu wojny do wyparcia Rosjan z Królestwa Polskiego	138
Kwestia polska w polityce monarchii habsburskiej przed wybuchem I wojny światowej	138
Polityka Austro-Węgier w kwestii polskiej w pierwszych tygodniach Wielkiej Wojny.	142
Założenia austriackiej polityki okupacyjnej i relacje z Berlinem do opanowania przez państwa centralne całego Królestwa Polskiego	160
Królestwo Polskie pod władzą dwóch generalnych gubernatorstw.	179
Królestwo Polskie w rękach państw centralnych. Polityka okupacyjna po utworzeniu generalnych gubernatorstw	179

W cieniu „nowego kursu” polityki niemieckiej	212
Po Akcie 5 listopada i wobec jego konsekwencji	228
W nowej rzeczywistości i wobec Tymczasowej Rady Stanu	228
Pod znakiem rozwiązania austro-polskiego	260
Brzeska katastrofa i „jesień” polskiej polityki Wiednia	269
Zakończenie	289
<i>Rafał Łysoń, Niemiecka administracja cywilna w systemie okupacyjnym Królestwa Polskiego w latach 1914(1915)–1918. Organizacja, rola i znaczenie . . . . .</i>	293
Wprowadzenie.	293
Problemy tworzenia administracji cywilnej w początkowym okresie wojny	296
Administracja cywilna po utworzeniu Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego (lato 1915 – 5 XI 1916)	321
Administracja cywilna w okresie pomiędzy Aktem 5 listopada a koń- cem I wojny światowej	358
Zakończenie	374
<i>Alina Kucharska, Polacy w niemieckiej administracji cywilnej Królestwa Polskiego . . . . .</i>	387
Wstęp.	387
Kształtowanie się niemieckich cywilnych struktur administracyjnych na terenach Królestwa Polskiego	392
Przed wyjazdem do Królestwa Polskiego. Poszukiwanie pracowników, przyczyny podejmowania służby w administracji cywilnej	397
Na stanowiskach w Królestwie Polskim – charakterystyka grupy	404
Na stanowiskach w Królestwie Polskim – zakres obowiązków	410
Na stanowiskach w Królestwie Polskim – poza służbą	445
Zakończenie	461
Polacy z zaboru pruskiego zatrudnieni w niemieckiej administracji cywilnej Królestwa Polskiego w l. 1914–1918 (na podstawie m.in. Kwartalnych sprawozdań szefa niemieckiej administracji cywilnej przy generalnym gubernatorze warszawskim w latach 1915–1918)	463
Bibliografia.	466
<i>Damian Zieliński, Nacjonaści i konserwatyści niemieccy wobec kwestii polskiej w czasie I wojny światowej . . . . .</i>	469
Nacjonaści wobec kwestii polskiej w czasie I wojny światowej	476
<i>Ostmarkenverein</i> wobec kwestii polskiej w czasie I wojny światowej	510
Zakończenie	555
Bibliografia.	556

<i>Joanna Gierowska-Kallaury, Społeczeństwo polskie Ziemi Północno-Wschodnich byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów wobec niemieckiej okupacji Ober Ost</i>	561
Sytuacja polityczno-społeczna w momencie wybuchu I wojny światowej na ziemiach wschodnich byłej Rzeczypospolitej	561
Rozwój sytuacji militarnej na frontach I wojny światowej i wpływ informacji z frontów na mieszkańców Ziemi Północno-Wschodnich	565
Stosunek Niemców do Polaków zamieszkujących ziemie b. Rzeczypospolitej Obojga Narodów	569
Polacy b. Wielkiego Księstwa Litewskiego znajdujący się pod okupacją Ober Ost w okresie do Aktu 5 Listopada 1916.	575
Polacy b. Wielkiego Księstwa Litewskiego okupowanego przez Ober Ost wobec Aktu 5 Listopada 1916.	590
Polacy b. Wielkiego Księstwa Litewskiego znajdujący się pod Ober Ost w dobie Rewolucji Lutowej.	604
Polacy w Warszawie, Krakowie i Wilnie po Rewolucji Lutowej	607
Polacy b. Wielkiego Księstwa Litewskiego znajdujący się pod okupacją Ober Ost w dobie tworzenia przez Niemców państw narodowych	614
Polacy b. Wielkiego Księstwa Litewskiego w dobie traktatu brzeskiego.	621
Krakowska aktywność Mariana Świechowskiego na rzecz Polaków litewskich	626
Polacy na ziemiach Litwy historycznej po ogłoszeniu przez Litwinów „właściwej” niepodległości Litwy	632
Polacy b. Wielkiego Księstwa Litewskiego po traktacie brzeskim	637
Polacy Królestwie Kongresowym, w Galicji i na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego w ostatnich miesiącach wojny	640
Podsumowanie	663
<i>Volha Volkava, Ziemie białoruskie pod niemiecką okupacją w okresie I wojny światowej.</i>	669
Wstęp.	669
Polityka. Idee i plany	671
Geopolityczne plany Niemiec wobec ziem białoruskich	671
Idea białoruskiej państwowości. Od Wielkiego Księstwa Litewskiego do Białoruskiej Republiki Ludowej	686
Niemiecka polityka narodowościowa wobec Białorusinów w okresie I wojny światowej	701
Terytorium.	708
Struktura terytorialno-administracyjna okupowanych ziem białoruskich w czasie I wojny światowej (październik 1915 – luty 1918 roku)	708
Administracja niemiecka: struktura i funkcje	719

Gospodarka	739
Rolnictwo	739
Przemysł	748
Transport	751
Leśnictwo	756
Stosunki walutowe	763
Polityka celna	767
Ludność	770
Zmiany demograficzne na okupowanych ziemiach białoruskich	770
Paszportyzacja ludności	783
Kontrola ruchu ludności	788
System podatkowy	791
Rekwizycje i wywóz zdobyczy wojennych	796
Warunki wymiany handlowej	802
Problemy aprowizacyjne	813
Praca przymusowa ludności cywilnej	818
Zakończenie	824
Zakończenie (<i>Grzegorz Kucharczyk</i>)	847
Zusammenfassung	851
Indeks osobowy	855

Już z racji geograficznego zasięgu władzy Berlina nad ziemiemi dawnej Rzeczypospolitej w okresie Wielkiej Wojny, która sięgała od Poznania po Wilno, poznanie sposobu funkcjonowania niemieckiego aparatu okupacyjnego jest niezwykle ważne dla pogłębienia badań nad zagadnieniem, które można nazwać „sprawa polska w czasie Wielkiej Wojny”. [...] Niniejsze opracowanie jest zbiorem studiów, którego celem jest nowe spojrzenie na tę problematykę, wykorzystując w tym celu szeroką bazę źródłową, którą zapewniły dokonane przez autorów kwerendy w zbiorach archiwalnych przechowywanych w Polsce, Niemczech, Austrii, Rosji, na Litwie i Białorusi. [...] Od początku w zamierzeniach zespołu badawczego, który stworzył niniejszy tom, była intencja porównania pierwszej i drugiej okupacji na ziemiach polskich w dwudziestym wieku. Zagadnienie to zostało poddane analizie uwzględniającej przemiany w kulturze i myśli politycznej Niemiec, które zaszły nad Renem i Sprewą na skutek doświadczeń zebranych przez miliony Niemców na Wschodzie – jako żołnierzy i pracowników niemieckiej administracji okupacyjnej w Królestwie Kongresowym czy na obszarze zajmowanym przez Ober Ost.

ze „Wstępu”

Problematyka polska czasów Wielkiej Wojny niknie w tle ogromu publikacji dotyczących czasów II Rzeczypospolitej. [...] Z uznaniem więc należy przyjąć przedłożony do recenzji, dobrze zaprogramowany tom studiów. Prace zbiorowe często w sposób istotny różni poziom merytoryczny i stylistyczny poszczególnych artykułów. Tutaj udało się zebrać dobry zespół autorski, zatem występujące różnice nie rzutują na wysoki poziom dzieła. [...] Należy wyrazić nadzieję, że publikacją tą zainicjowany zostanie cykl poświęcony „pierwszej niemieckiej okupacji”. Nadal bowiem istnieje wiele tematów, które nie zostały w pełni opracowane i jeszcze więcej tych wymagających nowego spojrzenia, nowych ocen.

z recenzji prof. dr. hab. Janusza Farysia

